

Lodewijks, H.P.B. (2006). Gewelddadige jongeren: perspectief vanuit verschillende paradigma's. In A. Boon en Z. Haijer (red.). *Een vasthoudende behandeling. Orthopsychiatrie: ontwikkeling, methodieken, dilemma's* (pp. 29-42). Amsterdam: SWP.

Gewelddadige jongeren: perspectief vanuit verschillende paradigma's

Inleiding

Op de eerste plaats wil ik de medewerkers van de Fjord feliciteren met dit tweede lustrum. De initiatiefnemers indertijd hadden een vooruitziende blik gezien de huidige herbezinning op de behandeling van jongeren met gedragsstoornissen. Het initiatief heeft tevens een impuls gegeven aan nader onderzoek naar de complexe achtergronden van de forensische en/of orthopsychiatrische doelgroep jongeren.

Voordat ik op het eigenlijke onderwerp van deze lezing inga, wil ik u wat vertellen over mijn eigen achtergrond en zo u wilt over mijn preoccupatie met geweld. Ik hoop hiermee ook duidelijk te maken dat geweld vanuit verschillende gezichtspunten bekeken kan worden.

Kunt u zich voorstellen dat u gezellig zit te eten in een restaurant en dat er plots in het plafond wordt geschoten. Iedereen bleef toen zitten want het was een wat vreemde uiting van vreugde en er werd om gelachen. Het was in 1995 vlak voor de ondertekening van het Dayton akkoord, in de Bosnische moslim enclave Bihac, die drie jaar was belegerd en beschoten door Servische troepen. Ik was daar om in opdracht van UNICEF te onderzoeken welke hulp aan de scholen gegeven kon worden. Wat ik daar geleerd heb, is dat de morele beoordeling van geweld afhangt van de context waarin het plaatsvindt. De jongeman van 17 jaar die toen schoot, was net terug van een traumatiserende missie en hoorde dat alle ellende binnenkort voorbij zou zijn. Men had begrip voor zijn daad en was overigens gewend geraakt aan dit soort uitingen.

In 2002 was ik in Gaza en zag daar jonge jongens die stenen gooiden naar Israëliische soldaten. Vanuit het perspectief van de Palestijnen waren het helden en voor de Israëli waren het terroristen in de dop. Naast de context waarin geweld plaatsvindt, blijkt in dit voorbeeld van belang wie de dominante partij is. In dit geval was Israël in staat die jongens op te pakken en zonder vorm van proces langdurig op te sluiten. Andersom bestond die mogelijkheid niet. Ik was in Gaza om les te geven aan de Gaza Community Mental Health Program. Een geweldig initiatief van de Palestijnen om een soort eigen RIAGG op te richten

met bijpassende 'éducation permanente'. Als u geïnteresseerd bent, kunt u hun website bezoeken, www.gcmhp.net.

In 1958 liep ik als tienjarige langs de Dommel in Eindhoven en werd in elkaar geslagen door drie 'grote' jongens van twee jaar ouder die op het zandpad zaten. Zomaar, waarschijnlijk omdat ik ze wilde passeren. Ik kende ze niet, ze waren niet van mijn buurt. Ik heb het mijn ouders niet verteld en heb zo een bijdrage geleverd aan de 'dark number', waarover later meer. Hoe het deze jongens verder is vergaan, weet ik ook niet.

Ik ben nu acht jaar directeur behandeling van de justitiële jeugdinrichting Rentray met locaties in Eefde, Rekken en Lelystad. Rentray heeft overwegend jongeren met gedragsstoornissen en vaak ook met bijkomende psychiatrische stoornissen, zoals depressie, autisme spectrum stoornissen en verstandelijke beperkingen. Bij een onderzoek door van den Elzen (1999) bleek dat de meerderheid van de jongens geclassificeerd kon worden met een antisociale gedragsstoornis of 'conduct disorder'. De meisjes hadden weliswaar ook een gedragsstoornis maar die viel meer onder de classificatie ODD ('oppositional defiant disorder'), met meer verbaal geweld en bedreigingen.

In de periode van mijn directeurschap heb ik veel met geweld van deze jongeren te maken gehad. Het frappeert me altijd hoe correct en aardig deze gewelddadige jongeren zijn als je ze ontmoet in een persoonlijk gesprek.

Ofschoon ik moet toegeven dat dit beeld de laatste jaren aan het wijzigen is door de verandering in de jeugdcultuur en de toename van jongeren in een justitiële jeugdinrichting met een andere etnische achtergrond. Ik doel dan op een toename aan achterdocht en argwaan, en in het verlengde daarvan een pro-actieve vijandige opstelling van deze jongeren.

Mijn bedoeling is een aantal paradigma's te bespreken die te maken hebben met geweld. Er zijn vele theoretische modellen of paradigma's. Ik ga ze niet alle met u bespreken maar werk er drie uit. Daarnaast wordt één behandelparadigma uitgebreid besproken.

Omvang van het probleem.

De meeste jeugdigen zijn positief over hun leven en hebben weinig emotionele problemen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2003) signaleerde dat ongeveer 8% van de jongeren tussen de 12 en 24 jaar in 2001 problemen had met hun leven. Iets minder dan de helft daarvan had vooral externaliserende problemen. Over die 4% gaat het vandaag. Ik denk overigens dat het percentage hoger is, want jongeren met externaliserende problemen zijn minder geneigd die als zodanig te melden.

De jeugdcriminaliteit vertoont qua omvang al enkele jaren een stabiel beeld. Sinds 1997 is de jeugdcriminaliteit niet noemenswaardig gestegen of gedaald, zowel in absolute als relatieve zin (per 100.000 minderjarigen bekeken). Cijfers uit self-report onderzoek bevestigen dit beeld. In de aard van de jeugdcriminaliteit tekent zich echter een verschuiving af. De categorie

vermogensdelicten vertoont in de afgelopen jaren een lichte daling, terwijl de geweldsdelicten een vrij sterke stijging laten zien (Kruissink & Essers, 2001). Ook uit internationale studies bleek dat jongeren steeds gewelddadiger worden (Loeber, Farrington & Waschbusch, 1998).

Het percentage jongeren dat ernstig geweld ten laste werd gelegd, was van 1980 tot 1999 met een factor drie toegenomen (Kruissink & Essers, 2001). In absolute aantallen betekende dit een ontwikkeling van ongeveer 3000 naar ongeveer 9000 aanklachten per jaar. De toename was vooral terug te vinden in de delicten mishandeling en - in mindere mate - diefstal met geweld. Er werd een duidelijke samenhang gevonden tussen de toename van alcohol- en drugsgebruik en geweldscriminaliteit. Opvallend was ook een stijging van het aandeel meisjes dat verdacht werd van geweld in dezelfde periode. In 1980 was de verhouding jongens meisjes 15:1 en twintig jaar later 5:1. Minderjarige vrouwen zijn dus op het gebied van de geweldscriminaliteit bezig met een inhaalslag.

Ongeveer hier tabel 1

Let wel, het gaat hier om geregistreerde gewelddadige criminaliteit. De werkelijke aantallen liggen waarschijnlijk een factor tien tot twintig hoger. Uit tabel 1 kan worden opgemaakt dat van de 1.1 miljoen geweldsincidenten in 2001 slechts 9% in de politiestatistieken voorkomt. Het aandeel opgeloste en veroordeelde delicten is hiervan weer een fractie, ongeveer 45% wordt opgelost en leidt tot een veroordeling. Dat betekent dus dat slechts 4% in het justitiële documentatiesysteem voorkomt en dit bemoeilijkt natuurlijk het onderzoek naar de achtergronden van geweld.

Hoe staat het nu met de resultaten van jongeren die zijn behandeld in een justitiële inrichting? Na een behandelmaatregel in een gesloten en/of open behandelinrichting was de recidive vier jaar na vertrek ongeveer 65% (Van der Heiden-Attema & Wartna, 2000). Nadere analyse bij de jongeren die de behandelinrichting hebben verlaten (PIJ, OTS en voogdij, ongeacht het uitgangsdeldict) toonde aan, dat 25% een nieuw gewelddadig delict pleegde binnen een periode van vier jaar na vertrek. Als het uitgangsdeldict een geweldsdeldict was, bleek ongeveer 15% opnieuw een gewelddadig delict te plegen binnen een periode van vier jaar. Dat betekent dus dat 10% een gewelddadig delict pleegde, terwijl de reden van plaatsing in een justitiële jeugdinstelling niet werd voorafgegaan door een gewelddadig delict.

Afwegingen bij interventies geweld

Gewelddadig gedrag van jeugdigen heeft grote maatschappelijke en politieke aandacht. De publieke opinie verlangt strenge maatregelen tegen plegers van ernstig gewelddadig gedrag in de vorm van verwijdering uit de samenleving.

Anderzijds heerst de overtuiging bij deskundigen dat gewelddadige jongeren niet langer dan noodzakelijk in gesloten inrichtingen behandeld moeten worden (Boendermaker, 1998). Bij te lang detineren dreigt maatschappelijke vervreemding, afhankelijkheid van institutionele zorg en mogelijk ook verharding en rancune bij de jongere. Daarnaast bleek uit meta-analyses dat de positieve effecten van geschikte programma's minder groot zijn in gesloten inrichtingen dan in een ambulante omgeving en de negatieve effecten van ongeschikte programma's sterker zijn in gesloten inrichtingen (Andrews, Zinger, Bonta, Gendreau & Cullen, 1990; Lipsey, 1992). In dit spanningsveld tussen intramurale en ambulante behandeling staat de vraag centraal welke maatregelen genomen moeten worden om de kans op herhaling van een gewelddadig delict te verkleinen. Het verdient de voorkeur om hierbij als hulpmiddel een instrument te gebruiken om een gestandaardiseerde risicotaxatie mogelijk te maken (Lodewijks, de Ruiters & Doreleijers, 2003).

Verder is de overheid vanuit een kosten-batenanalyse op zoek naar instrumenten die helpen bij het toewijzen van goedkopere programma's aan jongeren met een laag recidiverisico en van duurere programma's aan recidivegevaarlijke jongeren. Bonta (2001) rapporteerde ten slotte dat een intensief behandelprogramma bij 'low risk offenders' contraproductief kan werken, ook als het uitgangsdelict ernstig was. Zowel volwassenen als jongeren met een ernstig uitgangsdelict én een laag recidiverisico die een intensief behandelprogramma volgden, recidiveerden tweemaal zo vaak als een vergelijkbare controlegroep met dezelfde condities die het programma niet volgde.

Drie paradigma's

Bij de benadering van geweld werk ik drie paradigma's uit, die naar mijn idee vaak impliciet of expliciet gehanteerd worden bij de bespreking van geweld. Ieder van deze paradigma's leidt tot andere consequenties in de benadering van geweld. Ze sluiten elkaar niet uit maar vullen elkaar aan.

- Het paradigma van de verantwoordelijke dader (juridisch begrip).
- Het paradigma van de gestoorde dader (psychologisch/psychiatrisch begrip).
- Het paradigma van de gestoorde of schuldige omgeving (sociaal psychologisch/sociologisch begrip).

De verantwoordelijke dader

In het Nederlandse strafrecht wordt rekening gehouden met de bijzondere behandeling van jeugdige daders. Het is gebaseerd op ideeën over de ontwikkeling van kinderen, zoals de mindere verantwoordelijkheid, de veronderstelde grotere mogelijkheid tot gedragsveranderingen, de gedachte dat jongeren in hun ontwikkeling beschermd moeten worden, en een zekere noodzakelijk geachte speel- en experimenteerterruimte (Nijboer, 2005). Die ideeën

over de ontwikkeling van kinderen en de noodzaak van een bijzondere behandeling van jeugdige daders moeten in een historisch perspectief worden geplaatst (Weijers, 2000). Veranderde opvattingen over de mondigheid van kinderen waren bijvoorbeeld mede aanleiding voor de herziening van het jeugdstrafrecht in 1995.

Nijboer (2005) toonde aan dat de bijzondere behandeling van jeugdigen wordt gevoed door de beeldvorming over jeugdige daders en door de veronderstelde ontwikkelingen in aard en omvang van jeugdcriminaliteit. Veranderende beeldvorming over jeugdcriminaliteit en jeugdige daders kan de bijzondere behandeling van jeugdige daders onder druk zetten. De opvattingen over verantwoordelijkheid van jongeren en de noodzaak van bescherming veranderen hierdoor. Zo kan een geleidelijke verschuiving worden geconstateerd in de beeldvorming over jeugdige daders. Werd in 1984 in de *interim-rapportage* (Ministerie van Justitie) van de commissie Roethof nog gesproken over jeugdcriminaliteit als een betrekkelijk onschuldig fenomeen, in 1994 is het beeld geheel omgeslagen. In *Met de neus op de feiten* (Ministerie van Justitie) leidt vooral de geweldscriminaliteit van jeugdigen tot ernstige gevoelens van onveiligheid. De aanpak moet dan ook veranderd worden: vroegtijdig, snel en consequent. De aanpak wordt meer individueel gericht op risicjongeren. In 2002 wordt gesproken over de jeugdcriminaliteit als een bedreiging van de maatschappelijke orde. In *Jeugd Terecht* (Blom & Huijbregts, 2004) wordt voor het eerst gesproken over heropvoeding. De gevolgen zijn zichtbaar: de maximale straffen voor jongeren zijn verzwaaard; de bezetting van de justitiële jeugdinstellingen is de afgelopen tien jaar verdubbeld; er is een opvallende belangstelling vanuit de politiek en de samenleving voor no nonsense heropvoedingbenaderingen als Glenn Mills en Den Engh; het aantal minderjarigen berecht onder het volwassen strafrecht neemt toe; en er komt een discussie op gang om de aanvangsleeftijd van het strafrecht te verlagen van twaalf naar tien jaar.

De gestoorde dader

Een ander referentiekader in de discussie over geweld is dat van de gestoorde minderjarige dader. Hierin wordt de jongere gezien als lijdend aan een psychische stoornis. Theo Doreleijers stelde in dit verband in zijn diesrede (Doreleijers, 2005, p.9) ‘De tijd is voorbij dat gedragsstoornissen geweten kunnen worden aan een verkeerde opvoeding of aan het omgaan met de verkeerde vriendjes’. Wat wel de verklaring is, is de interactie tussen overgeërfde biologische factoren en omgevingsinvloeden. Hiermee doet het bio-neurologische model zijn herintrede. Ideeën, overigens, waarvoor in de zeventig jaren van de vorige eeuw professor Buikhuizen nog in de ban werd gedaan. Een gedragsstoornis is een complexe neurobiologisch en psychosociaal bepaalde psychische stoornis. Doreleijers (2004, p. 11) stelde dat we dergelijke problematiek niet meer af kunnen doen in termen van ‘kinderen die het andere

mensen (of zichzelf) lastig maken en als ze nou maar gestraft worden dan houdt dat gedrag vanzelf op'. Integendeel, onderzoek van Robins en Price (1991) toonde aan dat gedragsstoornissen, wanneer zij niet intensief behandeld worden, meestal niet over gaan: 80% van deze kinderen ontwikkelen in hun volwassenheid een antisociale persoonlijkheidsstoornis of andere psychiatrische stoornissen zoals een depressie, verslaving of een borderline persoonlijkheidsstoornis. Er valt dus veel te winnen met het vroeg diagnosticeren en het vroeg behandelen van deze psychische stoornis. Het gaat over jongeren in hun ontwikkeling naar de volwassenheid. Niet alle gedragsstoornissen worden later een antisociale persoonlijkheidsstoornis (ASP). Omgekeerd is de ASP vaak voorafgegaan door gedragsstoornissen. De vraag is welke jongeren met een gedragsstoornis later een ASP ontwikkelen. Interessant is of dit is te voorkomen en op welke manier en bij welke jongeren? Nader onderzoek is hiervoor nog nodig.

De gestoorde of schuldige omgeving

Grofweg kan in dit paradigma een tweedeling worden aangebracht, waarbij óf de nadruk wordt gelegd op de verstorende invloed van ouders, óf op de verstorende invloed van de maatschappij.

Wahler & Dumas (1984) benadrukten de verstorende invloed van de ouders. Zij concludeerden na uitvoerig onderzoek dat het niet zozeer belonende of straffende opvoedingspatronen zijn die schreefgroei veroorzaken, maar vooral inconsistente patronen in de opvoeding. Ongeveer dezelfde conclusie werd getrokken na longitudinaal onderzoek in Nederland (Hoeve e.a., 2005), waaruit bleek dat vooral een gezinsklimaat met weinig orde en structuur een significante voorspeller is van later delinquent gedrag. Dit zijn overigens ook zaken die me opvallen in de klinische praktijk en bij dossieranalyse van deze categorie jongeren. Het gaat dan om de willekeur en volstrekte onvoorspelbaarheid van ouders. De ene keer lachen om een leuk bekje van hun kind, de ander keer om datzelfde bekje een klap, de ene keer moet het kind zichzelf vermaken terwijl het aandacht vraagt, de andere keer wordt het kind ruw gestoord in zijn spel. Deze kinderen ontlenen geen enkele duidelijkheid aan hun omgeving en raken niet alleen gedragsmatig, maar ook moreel volledig gedesoriënteerd. De enige remedie hiertegen is vroegtijdig signaleren en ingrijpen met deskundige opvoedingsondersteuning.

Theodore Dalrymple benadrukt de verstorende invloed van de samenleving. Hij werkt dit nader uit in zijn boeken *Beschaving, of wat er van over is* (2005) en *Leven aan de onderkant* (2004). Zijn analyse is zeker van toepassing op de vernielingen en brandstichtingen door jongeren in de banlieues van de Franse steden in het najaar van 2005. Deze opstandige jongeren zijn in een uitzichtloze situatie verzeild geraakt van armoede, werkeloosheid en criminaliteit. Volgens Dalrymple mag de 'bovenklasse' van de samenleving zich schuldig voelen omdat ze deze situatie in stand houdt. Het centrale idee bij hem is dat de

omgeving bepalend is hoe mensen zich ontwikkelen en voor hem staat vast dat de 'bovenklasse' onverschillig is voor de uitzichtloosheid van de 'onderklasse' in onze samenleving. Volgens Dalrymple wordt de onderklasse instandgehouden door het westerse waardenrelativisme, dat onder andere tot uiting komt in het goedpraten van criminaliteit als een onontkoombaar gevolg van armoede of discriminatie. Deze antisociale leefstijl wordt zelfs geromantiseerd in TV series, zoals bijvoorbeeld *Flodder* en de *Tokkies*. Het waardenrelativisme is volgens Dalrymple in het bijzonder doorgedrongen in de mentaliteit van de publieke sector, die er naar zijn idee niet op gericht is de mensen uit te dagen om hun situatie te verbeteren. Sterker nog, deze mentaliteit geeft de mensen aan de onderkant de argumenten en de rechtvaardiging in handen om in een slachtoffercultuur te vervallen. Gewelddadige jongeren gaan geloven in hun eigen slachtofferschap en nemen geen verantwoordelijkheid voor hun daden. Dat kan dan herkend worden in uitspraken van jongeren zoals: had hij me maar niet zo aan moeten kijken; wie gaat er dan ook zo laat op straat; had ze zich maar niet zo uitdagend moeten gedragen; zij hebben geen respect voor mij dan ik ook niet voor hen; ik krijg geen kansen en word gediscrimineerd. Een van de eindconclusies van Dalrymple is dat het moeilijk is door therapieën langdurige effecten bij jongeren met antisociale problemen te bereiken. Daar zijn meer fundamentele interventies voor nodig zoals oplossen van het armoedeprobleem, onderwijsachterstanden en marginalisatie in de samenleving.

Effectieve interventies

Er is nog weinig onderzoek gedaan in Nederland naar effectieve interventies bij gewelddadige jongeren en dat wat bekend is, is grotendeels gebaseerd op buitenlands onderzoek. Het onderzoek dat wel in Nederland is gedaan voldoet vaak niet aan harde wetenschappelijke criteria (Boendermaker, Veldt & van der Booy, 2003). Het meeste onderzoek is eenvoudig correlatie onderzoek of onderzoek met een begin- en eindmeting. Dat zijn de twee laagste niveaus van wetenschappelijk onderzoek in een indeling van vijf niveaus (Sherman et al., 1997). Het minimale niveau is drie, waar in ieder geval een controlegroep vereist is. Niveau vier en vijf gaan uit van willekeurig samengestelde en gematchte controle en experimentele groepen.

Onlangs is op basis van deze criteria een van de weinige effectieve interventies, helaas, van haar sokkel gevallen na een meta-analyse door de toonaangevende Campbell organisatie. Het gaat dan om MST (Multi System Therapy, Henggeler & Borduin, 1996). MST is een intensieve interventie gericht op jongeren met ernstig probleemgedrag, terwijl de jongeren thuis blijven wonen. Hoog opgeleide therapeuten werken met alle gezinsleden, met het sociale netwerk in de omgeving van het gezin, met vrienden van de jongere en met de school om de problemen op te lossen. In een groot meta-onderzoek (Littell, Popa & Forsythe, 2005) werd vastgesteld dat het lange termijn effect van MST op recidivevermindering bijkans nul is. Het enige positieve is dat er geen verslechtering geconstateerd kon worden

vergeleken met vergelijkbare controlegroepen. Deze bevinding is jammer omdat juist MST als alternatief voor een residentiële plaatsing de afgelopen jaren krachtig wordt gestimuleerd in Nederland. Anderzijds stelt Julia Littell dat ook andere interventies hun effectiviteit niet kunnen aantonen en dat MST wel effect heeft op ander maten zoals betere gezinsinteracties en verbetering van sociale vaardigheden.

Een voorbeeld van een behandelparadigma

Binnen Rentryay wordt bij de behandeling gebruik gemaakt van het *model van de vijf beschermende mechanismen* (Lodewijks, 2003): risico's verminderen, negatieve sociale interactiepatronen voorkomen of doorbreken, zelfoplossend vermogen van de jongere vergroten, nieuwe uitdagende kansen creëren en basale relaties intact houden. Uit metaonderzoek van Rutter (1990) blijkt dat de bevordering van deze beschermende mechanismen cruciaal is voor het bereiken van goede resultaten. Beschermende mechanismen zijn processen die een evenwichtige ontwikkeling bevorderen, ondanks de aanwezigheid van risicofactoren. Ze vormen als het ware een tegenwicht en dragen bij aan het realiseren van de centrale doelstellingen ten aanzien van wonen, werken, sociaal netwerk en het terugdringen van recidive.

Risico's op probleem- of delictgedrag verminderen

Alle programma's die gericht zijn op een verkleining van de risico's die de jongeren lopen in hun ontwikkeling, hebben een grotere kans van slagen dan programma's waarin dat niet wordt uitgewerkt. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de SAVRY (Structured Assessment of Violent Risk in Youth, Borum, Bartel & Forth, 2002. Geautoriseerde Nederlandse vertaling Lodewijks, Doreleijers, de Ruiter, de Wit, 2003). De SAVRY is opgebouwd uit een dertigtal items, waarbij een inschatting wordt gemaakt van risicofactoren en protectieve factoren die te maken hebben met (gewelddadige) criminaliteit. De risicofactoren bestaan uit historische en dynamische factoren. De historische risicofactoren zijn voorspellend voor (gewelddadige) criminaliteit, maar hebben als nadeel dat ze vast liggen en hierop geen invloed meer uitgeoefend kan worden. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om eerder gewelddadig gedrag of een voorgeschiedenis van mishandeling als kind. Bij de dynamische risicofactoren gaat het om factoren die nog wel zijn te beïnvloeden, zoals omgang met leeftijdsgenoten die in de criminaliteit zitten of moeilijk boosheid kunnen hanteren. In het laatste geval kan bijvoorbeeld ART (Aggression Replacement Training, Goldstein, Glick & Gibbs, 1998) geïndiceerd worden. Bij de protectieve factoren gaat het om factoren die een gunstige invloed kunnen hebben op het voorkomen van delictgedrag. Voorbeelden zijn: een familielid die het voor de jongere opneemt en hem helpt of de jongere zet zich in voor activiteiten van het buurtwerk of een vereniging. Het is van belang te trachten de dynamische risicofactoren te verkleinen en de protectieve factoren te versterken. Het risicotaxatie-instrument SAVRY wordt

ingezet op verschillende momenten tijdens het verblijf: bij beslissingen ten aanzien van verlof, bij voordrachten tot doorplaatsing naar een open inrichting, evenals bij voordrachten voor plaatsing in een scholings- en trainingsprogramma (STP). Ook bij de resocialisatietrajecten buiten de gesloten inrichting wordt het risico geschat.

Verder dragen delictanalyse, probleemanalyse en cognitieve gedragstherapie bij in het vermijden van risicosituaties doordat de jongere meer zicht krijgt in welke situaties de kans op risicovol gedrag groot is. Zoals bekend liggen de risico's van jongens anders dan die van meisjes. Bij jongens is eerder sprake van grensoverschrijdend gedrag en bij meisjes is de kans op onttrekking aan de behandeling weer groter.

Negatieve sociale interactiepatronen doorbreken

Programma's waarin expliciet gewerkt wordt aan het doorbreken van negatieve interacties tussen jongeren en anderen hebben een grotere kans van slagen dan programma's waarin dat wordt verwaarloosd. Jongeren met ernstige gedragsproblemen blijken vaak overwegend negatieve of vermijdende reacties te ontlokken aan anderen. Ze worden gestraft, gecorrigeerd, vermeden en genegeerd. Deze reacties motiveren hen weer tot onaangepast gedrag. Vaak hoor je ze verklaren: niemand mag me, ik krijg geen respect dus ik geef het ook niet, ze hebben de pik op me. Ook in professionele opvoedingssituaties blijken deze negatieve interactionele appels vaak een valkuil voor groepsleider en leraar. In die zin kan beter gesproken worden over een problematische interactiesituatie dan over een probleemjongere. Daarom is het belangrijk een trainingsprogramma op te zetten voor alle medewerkers met behulp van een methodiek, bijvoorbeeld Interactiewijzer (Verstegen & Lodewijks, 2003).

Vanuit deze methodiek kunnen de medewerkers hun pedagogische stijl in kaart brengen en zich voorbereiden op mogelijke valkuilen in de omgang met bepaalde jongeren. Zo is het voorspelbaar dat een groepsleider die sterk domineert en die geen tegenspraak duldt, problemen krijgt met een jongere die een sterke wil heeft zelf te bepalen wat er gebeurt. De kans is groot dat zich hier vaak escalerende conflicten voordoen en uiteindelijk het probleem in stand blijft. Maar ook een sterk afhankelijke jongere zal weinig leren van een groepsleider die hem oplegt wat te doen. Door het complementaire gedrag van de groepsleider zal de jongere immers afhankelijk gedrag blijven vertonen.

Volgens dezelfde methodiek kunnen medewerkers de interactiesituaties tussen jongeren onderling beter in kaart brengen. Aldus kunnen interventies worden uitgezet die gericht zijn op het ontwikkelen van ontbrekende sociale vaardigheden bij de jongere. Op die manier is de kans groter dat de jongere uiteenlopende en positieve reacties weet te ontlokken aan zijn omgeving en door die reacties kan hij zijn gedragsrepertoire weer vergroten. Aldus kan een jongere in praktijksituaties bijvoorbeeld leren meer afwachtend te zijn, beter voor zichzelf op te komen of anderen te helpen.

Van belang is dat elke groepsleider een werkrelatie met de jongere weet op te bouwen. Daarvoor is in ieder geval nodig dat hij zicht heeft op zijn eigen omgangsstijl in de interactie met de jongere. Deze omgangsstijl wordt in team- en intervisieverband ter discussie gesteld. Elke omgangsstijl heeft zo zijn voor- en nadelen. Het gaat daarbij vooral om het onderkennen van valkuilen in de interactie met een bepaald type probleemjongere. Vanuit de interactionele theorie worden handreikingen gegeven hoe deze valkuilen te onderkennen en te hanteren in een professionele opvoedingssituatie.

Zelfoplossend vermogen vergroten

Jongeren kunnen natuurlijk niet steeds afhankelijk blijven van een externe structuur. Uiteindelijk moeten ze in staat zijn zelf met hun vrijheden om te gaan en zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun keuzen. Programma's die het zelfoplossende vermogen van de jongere stimuleren hebben een grotere kans van slagen bij reïntegratie dan programma's die dat niet doen. In dit verband kunnen verschillende behandelmodules ingezet worden: betrokkenheid bij het opstellen van het behandelplan, jongerenraad, 'peer-education', Rationeel Emotieve Educatie (REE, Wigboldus & Wolsink, 1999) en Herstelrecht (Blad, 2004).

Jongeren kunnen vanaf de start van een programma actief bij de behandeling worden betrokken. Zij zijn aanwezig bij hun eigen behandel-/of verblijfsbesprekingen. Hiertoe schrijven ze een eigen verslag en doen zelf suggesties voor actiepunten. Verder participeren jongeren in de jongerenraad en leren daar namens hun groepsgenoten problemen te bespreken en op te lossen met vertegenwoordigers van de andere groepen en het managementteam. Daarnaast krijgen jongeren meer verantwoordelijkheid in de eigen groep zoals kleine regeltaken, groepsoudste en inkoop- en corveetaken.

Jongeren leren hun eigen ervaringen te verwoorden en constructief te benutten in leergroepen door als consultants ingezet te worden bij 'peer-education'. In Rentray is ruime ervaring opgedaan met het inzetten van jongeren bij voorlichtingsactiviteiten bij leeftijdgenoten, bijvoorbeeld bij drugsvoorlichting. Ze leren dan niet alleen hun ervaringen te structureren en te verinnerlijken, maar ook beschikbaar te stellen aan hun leeftijdgenoten..

In de REE worden jongeren bewust gemaakt van foutieve blokkerende gedachtepatronen en krijgen ze de keuzemogelijkheid die patronen om te buigen. Het gedrag van probleemjongeren kenmerkt zich in veel gevallen door impulsieve reacties op momenten waarop zich iets voordoet. Zij reageren direct op de situatie waarin zij verkeren, waarbij zij hun handelen meer laten leiden door hun gevoel dan door hun verstand. Het denken wordt gekenmerkt door negatieve en niet functionele gedachten. Deze disfunctionele gedachten leiden ertoe dat jongeren zich in hun handelen laten blokkeren, gewenste doelen niet weten te bereiken en zichzelf steeds in de problemen brengen omdat zij niet op een adequate manier weten om te gaan met een situatie.

Bij herstelrecht wordt – gekoppeld aan delictanalyse- bekeken of het mogelijk is activiteiten als ‘family conferencing’ in te zetten. Hierbij wordt de jeugdige, vergezeld door ouders of andere verwanten, geconfronteerd met het slachtoffer en diens verwanten. Naast het elkaar over en weer uitleggen van motieven en gevoelens wordt in overleg bepaald wat de jeugdige kan doen ten opzichte van het slachtoffer om ‘het goed te maken’. Dit draagt bij aan het vergroten van het nemen van verantwoordelijkheid van de jongere voor zijn daad.

Nieuwe uitdagende kansen scheppen

Over het algemeen verloopt de sociale reïntegratie van jongeren niet vanzelf. De kans is erg groot dat de jongeren mislukken op school of in een werksituatie als deze niet op hun problemen worden afgestemd. Daarom is het belangrijk dat de medewerkers innovatief en creatief zijn om nieuwe kansen te scheppen, die ook nog eens aanspreken bij deze jongeren. Aansluiten bij de belevingswereld van de jongere is belangrijk. Het bedrijfsleven moet ook bereid zijn banen voor deze jongeren toegankelijk te maken. Uiteindelijk is het ook in hun belang jongeren te interesseren voor betaalde arbeid.

Het blijkt niet vanzelfsprekend dat jongeren nieuwe kansen benutten. Van groot belang is ze daartoe te motiveren. Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van motiverende gespreksvoering (Miller en Rolnick, 1991). Er kan ook rekening worden gehouden met de verschillende fasen in een veranderingsproces (Prochaska en DiClemente, 1984), die begint met bewustwording van het probleem, vervolgens met een voornemen het probleem aan te pakken, om ten slotte er daadwerkelijk iets aan te doen. Centraal in hun fasenmodel staan twee elementen. Het eerste is dat terugval normaal is. Er zijn verschillende stadia te onderscheiden in de veranderingscyclus en die moeten vaak meermalen doorlopen worden voordat de jongere zich de verandering echt heeft eigen gemaakt. Het tweede is dat de behandelaar en de jongere in hetzelfde stadium moeten zitten van de veranderingscyclus, anders dreigt bij de jongere motivatieverlies. Een jongere die nog geen idee heeft waar zijn problemen mee te maken hebben, loopt bijvoorbeeld gemakkelijk vast met een behandelaar die aan de slag wil met allerlei aanwijzingen hoe de problemen opgelost moeten worden. Verder is het van belang dat steeds taaksituaties worden gecreëerd voor de jongere die niet alleen uitdagend zijn, maar ook aansluiten bij zijn mogelijkheden. Vooral bij de scholings- en arbeidstoeleidingstrajecten is dit van belang. Het is daarbij zeer belangrijk dat jongeren overtuigd raken dat mislukkingen en teleurstellingen erbij horen en benut kunnen worden als leermomenten. Innovatieve en creatieve ideeën over scholing en arbeidstoeleiding zijn beschreven het handboek van Work Wise (2001). Work Wise is een samenwerkingsverband van dertien justitiële jeugdinrichtingen. Het gehele arbeidstoeleidingstraject is vanaf het begin van de plaatsing tot het einde van de nazorg in fasen verdeeld, waarbij in toenemende mate (arbeids)vaardigheden worden geleerd, (beroeps)keuzes worden gemaakt en de jongere wordt voorbereid

op zijn functioneren buiten de inrichting. Al tijdens de inrichtingsperiode wordt gebruik gemaakt van de mogelijkheden in het gebouw en het terrein in het kader van arbeidsvoorbereiding. Denk hierbij aan koken, serveren, schoonmaak, onderhoud, groenvoorziening, eenvoudige administratieve werkzaamheden en klussen.

Basale relaties benutten

Het creëren en intact houden van basale relaties is het vijfde beschermende mechanisme. Hoe beroerd de voorgeschiedenis soms ook is, enige vorm van contact met de ouders en/of de overige gezinsleden blijkt belangrijk te zijn voor een evenwichtige ontwikkeling. Uit follow-up onderzoek blijkt het belang van minimaal één prosociale oudere in de omgeving van een jongere. Een gezinsanalyse is van belang om te kunnen bepalen welke vorm van contact nog mogelijk is. Soms moet bijvoorbeeld volstaan worden met telefoon- of briefcontact, in andere gevallen kan zo snel mogelijk begonnen worden met onbegeleide verloven. Waar ouders geheel ontbreken, wordt getracht vervangende sociale netwerken aan te brengen.

Verstoorde gezinspatronen worden bewerkt vanuit de principes uit de Functional Family Therapy (FFT, Alexander & Sexton, 2002), waarbij gebruik wordt gemaakt van interactionele principes en de positieve krachten in gezinssystemen en waarbij de competentie van ouders om problemen op te lossen wordt versterkt.

Tot slot

Mijn 'take home message' is: Geweld heeft vele invalshoeken en het gehanteerde paradigma geeft niet alleen een verklaring maar is ook leidend voor de gekozen behandelmethodiek. Discussies binnen de behandelinstellingen over de impliciete en expliciete uitgangspunten bij geweld blijven belangrijk. Dan de vraag of ik zelf gewelddadig ben? Ik heb geen aanwijzingen. Of misschien toch, verborgen, als u mijn directeurschap wilt zien als een gesublimeerde vorm van geweld, als een genoegdoening aan de drie jongens uit mijn jeugd.

Literatuur

- Alexander, J.F. & Sexton, T.L. (2002). Functional Family Therapy: A model for treating high risk acting-out youth. In: J. Lebow (Ed) *Comprehensive Handbook of Psychotherapy Volume IV: Integrative/Eclectic*. New York: John Wiley.
- Andrews, D.A., Zinger, R., Bonta, J., Gendreau, P. & Cullen, F.T. (1990). Does correctional treatment work? A clinical relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369-404.
- Blad, J. (2004). Inleiding tot een herstelgericht detentieregime. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 4, 7-23.
- Blom, M. & Huijbregts, G.L.A.M. (2004). *Monitor Jeugd Terecht*. Den Haag: WODC.
- Boendermaker, L. (1998). *Eind goed, al goed? De leefsituatie van jongeren één jaar na vertrek uit een justitiële behandelinrichting*. Den Haag: Ministerie van Justitie WODC.

- Boendermaker, L., Veldt, M.C. van der & Booy, Y. (2003). *Nederlandse studies naar de effecten van jeugdzorg*. Utrecht: NIZW.
- Bonta, J. (2001). *Effective programs in Canada*. Paper presented at the congress Effectiviteit van strafrechtelijke interventies te Amsterdam. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Borum, R., Bartel, P. & Forth, A.E. (2002). *Manual for the structured assessment of violence risk in youth. (SAVRY)*. University of South Florida.
- CBS (2003). *Jeugd 2003, cijfers en feiten*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Doreleijers, Th.A.H. (2004). *Te gek voor woorden; een biosociale benadering van jeugd delinquentie; rede uitgesproken bij gelegenheid van de herdenking van de 124ste stichtingsdag van de Vrije Universiteit Amsterdam*.
- Dalrymple, Th. (2004). *Leven aan de onderkant*. Utrecht: Het Spectrum
- Dalrymple, Th. (2005). *Beschaving of wat er van over is*. Utrecht: Het Spectrum.
- Eggers, A.Th. J. (2003). Slachtoffers van criminaliteit. In W. van der Heide & A.Th.J. Eggers (eindred.) *Criminaliteit en rechtshandhaving 2001: ontwikkelingen en achtergronden*, 45-79. Den Haag: Boom.
- Elzen, R. van den (1999). *Een inventarisatie van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen in een justitiële behandelrichting*. Eefde: Rentray.
- Goldstein, A.P., Glick, B. & Gibbs, J.C. (1998). *Aggression Replacement Training: A comprehensive intervention for aggressive youth [Revised Edition]*. Champaign Illinois: Research Press.
- Heiden-Attema, N. van der & Wartna, B.S.J. (2000). *Recidive na verblijf in een JBI; een vervolgstudie naar de geregistreeerde criminaliteit onder jongeren uit een justitiële behandelrichting*. Den Haag: Ministerie van Justitie, WODC.
- Henggeler, S. & Borduin, C. (1996). *Family therapy and beyond: a multisystemic approach to problem solving*. Eugene, OR: Castalia Press.
- Hoeve, M., Smeenk, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Laan, P. van der, Gerris, J., & Semon Dubas, J. (2005) Opvoeding en delinquent gedrag bij jongvolwassen mannen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 46, 347-360.
- Kruissink, M. & Essers, A.M.M. (2001). *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980 – 1999*. Den Haag: Ministerie van Justitie WODC.
- Lipsey, M.W. (1992). Juvenile delinquency treatment: a meta-analytic inquiry into the variables of effect. In T.D. Cook (Ed.), *Meta-analysis for explanation: A casebook* (pp. 83-127). New York: Russel Sage.
- Littell, J.H., Popa, M., Forsythe, B. (2005). Multisystemic Therapy for social, emotional, and behavioral problems in youth aged 10-17. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 4. Art. No.: CD004797.pub4. DOI: 10.1002/14651858.CD004797.pub4.
- Lodewijks, H.P.B. (2003). De behandeling van jeugd in een justitiële behandelrichting. In: H. Groen & M. Drost (Eds) *Handboek forensische geestelijke volksgezondheid*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Lodewijks, H.P.B., Ruiters, C. de & Doreleijers, Th.A.H. (2003). Risicotaxatie en risicohertering van gewelddadig gedrag bij adolescenten. *Tijdschrift voor Directieve Therapie*. 1, 25-42.
- Loeber, R., Farrington, D.P., & Waschbusch, D.A. (1998). Serious and violent juvenile offenders. In R. Loeber & D.P. Farrington (eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 13-29). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, W.R. & Rollnick (1991). *Motivational Interviewing*. New York: Guilford

- Press.
- Ministerie van Justitie (1984). *Interimrapport van de commissie kleine criminaliteit*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Ministerie van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2002). *Naar een veiliger samenleving*. Den Haag: SDU.
- Nijboer, J.A. (2005). Beeldvorming over criminele kinderen in het justitiebeleid. *Justitiële verkenningen*, 5, 35-47. Den Haag: WODC.
- Prochaska, J.O. & DiClemente C.C, (1984) *The transactional approach: crossing traditional boundaries of therapy*. Homewood Illinois: Dow Jones Irwin.
- Robins, L.N., & Price, R.K., (1991). Adult disorders predicted by childhood conduct problems: results from the NIMH epidemiological Catchment area project. *Psychiatry*, 54, 16-132.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A.S. Masten, D. Ceccetti, K.H. Nuechterlein, & S. Weintrub (eds), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*, p.181-214. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherman, L.W., Gottfredson, D.C., MacKenzie, D.L., Eck, J.E., Reuter, P., & Bushway, S.D. (1997). *Preventing Crime: What works, what doesn't, what's promising*. Washington D.C.: US Department of Justice, National Institute of Justice.
- Verstegen, R. & Lodewijks, H.P.B. (2003). *Interactiewijzer: analyse en aanpak van interactieproblemen in professionele opvoedingssituaties*. Assen: Van Gorcum.
- Wahler, R.G., & Dumas, J.E. (1986). 'A chipp of the old block': Some interpersonal characteristics of coercive children across generations. In P. Stoan et al (Ed.), *Children's social behavior: Development, assessment and modification*. New York: Academic Press.
- Wigboldus, M. & Wolsink, L. (1999). *Denken en voelen. Trainingsprogramma voor cognitieve en emotionele vaardigheden*. Utrecht: SWP.
- Work Wise (2001). *Handboek Work Wise*. Eefde: Rentray.

Tabel 1: Slachtofferschap onder burgers van 15 jaar en ouder van geweldsdelict in 2001

Aantal geweldsdelicten	1.1 miljoen
Gemeld bij de politie	25%
Ondertekende verklaring (proces verbaal)	14%
Uiteindelijk in politiestatistiek	9%

Bron: CBS in Eggers (2003)